

פתרון הבחינה

ספרות

חורף תשפ"ב, 2022, שאלון: 8281

מוגש ע"י אורן איזנברג, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – הסיפור הקצר

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על שתיים מהשאלות 1-4:

שאלה מספר 1

יגון / צ'נוב

- א.
- במרכז הסיפור "יגון" עומדות בעיה רגשית ובעיה חברתית. הסיפור מתאר את המצוקה הקשה של יונה בעקבות מות בנו האהוב והסיפור משתמש בבעיה הרגשית הזו, במצוקה וביגון כדי לשקף בעיה חברתית ולהעביר ביקורת נוקבת על חברה שאינה מקשיבה לאדם במצוקה, חברה קרה שבה לאדם לא אכפת מזולתו. הסיפור משקף לקורא את אופייה הקר של החברה – בשעת קושי אין באמת אדם שאכפת לו. חברה זו שמתוארת בסיפור היא מנוכרת ולא אנושית, והיא בבחינת "אדם לאדם זאב".
 - בעיה רגשית וחברתית זו באה לידי ביטוי במפגשים השונים של יונה עם דמויות בסיפור: הקצין שלא מצליח להביע חמלה למצבו של יונה ומתעלם על ידי עצימת העיניים, שלושת הצעירים שמקללים, מזלזלים ביונה, צוחקים עליו ומשפילים אותו, שוער הבית שמסלק אותו ועגלון אחר שנרדם באמצע הסיפור ולא מקשיב לו. הבעיה הרגשית והחברתית באה לידי ביטוי גם בדמותו של המספר שמעיר הערות שמדגישות את הביקורת החברתית. כך למשל כאשר יונה מוריד את שלושת הצעירים מתפלא המספר –

”האין בין כל אלפי האנשים הללו אחד שיקשיב לו?” זו שאלה רטורית ששואל המספר ותפקידה להבליט את הבעיה החברתית. גם המטאפורה שבה משתמש המספר לתיאור יגונו של יונה מבליטה את הבעיה הזו – מתואר החזה של יונה, שאם היה נפתח והיגון היה נשפך החוצה הוא היה מציף את כל עולם כולו.

- גם מוטיב העיניים וגם מזג האוויר מבטאים את הבעיה הרגשית והחברתית.

ב.

- ניתן לקרוא את סיום הסיפור גם כפתרון לבעיה וגם כעדות לכך שלא נפתרה. סיום הסיפור הוא השיא הרגשי וגם שיאה של הביקורת החברתית. בסיום זה שופך העגלון את ליבו בפני סוסתו ומספר לה על מות בנו. הדבר חושף את אטימות הלב של בני האדם, המסרבים להקשיב לו כשהוא מנסה לשתף אותם בטרגדיה שפקדה אותו.
- כאמור, הסיפור מבטא עמדה פסימית וקשה (אין פתרון!) אך גם אופטימית עם מעט תקווה (רמז לפתרון!). החברה הקרה מתגלה בשיא אכזריותה משום שלא ניתן למצוא בחברה אדם אחד שאכפת לו. בהיעדר כל אדם נותרה ליונה אפשרות אחת בלבד – דיבור עם בעל חיים. סיום סגור זה הוא אכזרי ואיום שכן היחידה שמקשיבה לו היא הסוסה, שמגלה אנושיות גדולה יותר מכל בני האדם.
- במובן מסוים ניתן לראות מעט אופטימיות בסיום ורמז לפתרון. אמנם אין עם מי לדבר אבל בסופו של דבר יונה מוצא הקשבה (עיניה המבריקות מדגישות את ההקשבה). הסיפור מתאר חוסר קשר וחוסר אכפתיות. אל מול חוסר ההצלחה של יונה ליצור קשר עם הדמויות השונות, דווקא בולט הקשר שלו עם סוסתו שאמצעותו הוא מוצא פתרון לבעיית חוסר ההקשבה.

שאלה מספר 2

מדירה לדירה / עגנון

- גיבור הסיפור ”מדירה לדירה” הוא דמות מורכבת משום שהוא דמות שמתפתחת ומשתנה מקצה לקצה ומשום שהסיפור נותן ביטוי רב לרגשות ולמחשבות שלו.
- במרכז הסיפור ניצב קונפליקט פנימי של הגיבור – הבחירה בדידות ובחיים ללא קשר אל מול הבחירה בחיים הכוללים קשר אנושי. לאורך הסיפור בורח הגיבור מקשר זה, אבל במהלכו הוא עובר תהליך נפשי, ובנקודת ההתפכחות הוא בוחר לחזור לתינוק ובוחר בקשר אנושי ובחיים שונים מכפי שחי עד כה.
- זהו סיפור שבו מעוצב תהליך פסיכולוגי של התפכחות ושל הבנה עמוקים, סיפור על הצורך של אדם בקשר אנושי. הגיבור הופך מאדם אנוכי המרוכז בצרכיו בלבד, לאדם שזקוק לקשר אנושי.
- כאשר המספר פוגש את התינוק המוזנח (בובי) הוא עובר תהליך שבו הוא מבין כמה הוא זקוק לקשר עם בני אדם. כשהוא עובר למקום שנראה כמו גן עדן הוא מרגיש געגועים לתינוק ומבין שרצונו האמיתי הוא לחזור אליו. הוא חוזר לתינוק, מרגיע אותו ומחבק אותו. בזכות הקשר עם התינוק מחלים המספר מהבדידות והתינוק ממלא את עולמו הרגשי.

- גיבור הסיפור, החולה כמצב של קבע, מבקש שוב ושוב לשנות את מקום מגוריו כדי להיטיב את מצבו. תוך כדי הסיפור ומפגשיו עם התינוק, מתברר לו ולקוראים כי הוא זקוק לשינוי פנימי ולא חיצוני – הוא זקוק לקשר אנושי ממש כפי שהתינוק זקוק לו. הקשר עם התינוק מביא לו שלוה ומנוחה, שלצורך השגתן הוא מוותר על דירה נאה ומרווחת לטובת חדר עלוב ברחוב סואן ובלבד שיהיה קרוב לתינוק.
- הגיבור הוא דמות מורכבת משום שהוא עובר שינוי משמעותי והופך מאדם אנוכי המרוכז בצרכיו בלבד לאדם שנזקק לקשר אנושי ומבין כי גאולתו תתאפשר רק באמצעות קשר עם הזולת. בכך מעצב הסיפור אמירה לפיה משמעות החיים היא להיות בקשר אנושי, במקום שלכאורה הוא הגרוע ביותר, המקום בו אדם נפתח אל הזולת הנזקק לו. הוא ניצל מבדידות, משיממון וממוות נפשי.
- האמצעי הספרותי המרכזי המבטא את מורכבות הדמות ואת התהליך שעובר המספר הוא מוטיב הדירה. בירושלים הוא חולה במחלה פיזית – הוא תשוש, פצעים בשפתיו, משתעל וכו' (אולם בקריאה קפדנית ניכר שמחלתו האמיתית היא הבדידות שהוא מצוי בה).
- בהמשך התהליך הגיבור מגיע לדירה בתל אביב שמתוארת כקטנה, צפופה ובלתי נסבלת. חייו הופכים לגיהנום והוא סובל מאוד. לאחר מספר ימים מגיעה צרה חדשה – לבעלי הדירה היה תינוק חלש וחולני שאמו הזניחה אותו, הוא היה יושב כל היום על אסקופת הבית, בוכה ומבקש מהגיבור שירים וינענע אותו. בלילה הוא היה בוכה ומלחיץ אותו ומפריע לו לישון. התינוק מדגיש את הקושי של הגיבור לקיים קשר אנושי ואת התהליך שהוא יעבור בניסיון להחלים ממחלתו עד שיצליח ליצור קשר עם התינוק.
- לאחר ימים לא קלים בדירה בתל אביב, מחליט הגיבור לעבור לדירת הזקן. דירת הזקן היא מקום חלומי עם טבע, דשא ובריכת דגים, המקום פסטורלי ונראה שהוא מצא את הדירה המושלמת בשבילו. הגיבור חוזר לדירה בתל אביב, אוסף את חפציו והוא מלא התרגשות מהמעבר לדירה החדשה.
- בהגעה לדירת הזקן חלה נקודת המפנה בתהליך שהגיבור עובר – הוא מבחין שאין תינוק על אסקופת הבית (האסקופה נקייה וצחה, כאנלוגיה ניגודית לאסקופה בתל אביב), וכאן מתחוללת ההתפכחות בתהליך שהגיבור עובר והוא מחליט לחזור במפתיע לדירה בתל אביב. הוא פוגש את התינוק, מחבק אותו כמו שלא חיבק בעבר.
- נקודה זו מבטאת את משמעות הסיפור ואת מורכות הדמות – למרות שדירת הזקן מושלמת מה שבאמת היה חסר לו הוא הקשר האנושי והחום של התינוק בובי. כעת רעש האוטובוסים כבר לא מפריע לו, הלכלוך לא מפריע לו, הוא מחבק את התינוק ורק רוצה לשמוע את קולו. זהו רגע השיא שבו המספר מבין ומרגיש כמה הוא זקוק לקשר זה.

פרק שני – דרמה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 5-9 :

שאלה מספר 8

בית בובות / איבסן

- הסוגיות המאפיינות את החיים בעולמנו, שמעוצבות במחזה "בית בובות" הן "המאבק לקידום מעמד האישה" ו"מתח בין העולם הישן הפטריארכלי לבין העולם החדש הפמיניסטי".
- נורה, גיבורת המחזה "בית בובות", קוראת בהתנהלותה תיגר על תפיסות פטריארכליות ההופכות נשים לחפצים, לאובייקטים. נורה מורדת במוסכמות אלו כשהיא מסרבת להמשיך לתפקד כחפץ, כבובה משעשעת וחיננית. בסיום המחזה נורה מגדירה את עצמה כסובייקט בעל דעות, עמדות והשקפות משל עצמו ונוטשת את בית בעלה שהיה לה כבית בובות.
- המחזה מתמקד בדמותה של נורה, העוברת שינוי תודעתי לאורך המחזה בכל הנוגע למיקומה במשפחה, בזוגיות ובחברה, עד הסוף המפתיע שבו היא טורקת את הדלת על ביתה, משפחתה וחייה. טריקת דלת זו היא קריאת תיגר על העולם הישן ועל המשפחה הפטריארכלית והיא שהופכת את המחזה לפמיניסטי במיוחד ולכזה המשקף את סוגיית "המאבק לקידום מעמד האישה".
- נורה מוצאת את זהותה כאישה עצמאית, מוצאת את קולה, מגיעה למודעות מגדרית ועוזבת את בעלה! תהליך זה משקף את הסוגיות הנ"ל, מדגיש את המאבק לקידום מעמד האישה ואת המתח בין העולם הישן הפטריארכלי לבין העולם החדש הפמיניסטי, שאותו מייצג התהליך שהיא עוברת.
- בתחילתו של המחזה נורה מוצגת כאישה מפונקת וכנועה, המצייתת לכל מה שבעלה דורש ממנה. נראה שהיא ה"בובה" שלו – הוא מכנה אותה בכינויים ילדותיים, היא מתלהבת מכסף ומחביאה עוגיות שהיא אוכלת בניגוד לרצונו.
- במהלך המחזה מתגלה כי יש באופייה גם קווים מרדניים והיא אינה נוהגת כאישה בורגנית "טובה". למעשה היא חרגה בעבר מהמקובל ולקחה הלוואה (ואף זייפה חתימה!) למען בריאותו של בעלה.
- בסיום, בעקבות איומי קרוגסטאד, נחשף פרצופו האמיתי של בעלה – שתלטן המעוניין בבובה צייתנית.
- היא אינה מעוניינת להמשיך לחיות בשקר, בוחרת לעזוב את משפחתה כדי לממש את עצמה ולחיות חיים אותנטיים – היא פועלת לשיפור חייה ולהגשמת זהותה המגדרית ולביטול זהותה כ"בובה" של בעלה.
- הדיאלוגים השונים, האנלוגיות המורכבות ואביזרי הבמה משקפים תהליך זה וסוגיות אלו לאורך המחזה. כך למשל, בפתחה נורה עולה על בימת המחזה כאישה צייתנית הנכנעת לתכתיבים של בעלה וכאישה המפנימה את נחיתותה (הכינויים שבהם הוא מכנה אותה,

מוטיב הכסף). בסיום, נוכח תגובת הלמר למכתבי הגילוי, רואה נורה את מערכת היחסים ביניהם מזווית אחרת. היא יוזמת שיחה ומנסחת תובנות ועמדה מוסרית ברורה. נורה מגיעה למודעות מגדרית ומכריעה לגבי עצמה את המתח בין העולם הישן לחדש – "אני מאמינה שלפני הכול ומעל לכול אני יצור אנושי, ממש כמוך", "אני חייבת להיות עצמאית לגמרי לעמוד על הרגליים שלי לבד", "אני מאמינה שלפני הכל ומעל הכל אני יצור אנושי".

פרק שלישי – רומאן ונובלה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 10-12:

שאלה מספר 10

מאחורי הגדר / ביאליק

- הנובלה "מאחורי הגדר" היא סיפור התבגרות – נח, גיבור הסיפור, עובר במהלך הסיפור משלב הילדות אל שלב הבגרות והופך לאדם חברתי בוגר בתוך החברה היהודית. זהו סיפור התבגרות המתאר את תהליך התבגרותו של נח – נער ההופך לחלק מהחברה היהודית. ההזדהות עם נוח עולה מתוך תיאור עולמו הפנימי והתהליך שהוא עובר.
- ההזדהות עם נח נוצרת בעיקר משום שנח אינו עובר תהליך התבגרות שגרתי שבו הוא נער תמים הלומד איך להשתלב בחברה שלו: בילדותו הוא מורד בחברה היהודית ורק בסוף הסיפור הוא הופך לאדם חברתי ממוסד ותרבותי. לאורך הסיפור נדמה שהוא חי על פי רגשותיו ועל פי טבעו ורק בסוף הסיפור הוא "לומד" איך צריך לחיות בחברה היהודית, לדכא את רגשותיו, את אהבתו ואת כללי הלב. ובשל כך דמותו מעוררת הזדהות גדולה במיוחד ומשקפת תהליך התבגרות אותנטי יותר, אנושי יותר ואוניברסלי. לאורך הסיפור נוצרת הזדהות עם כאבו, המרד שלו והמחיר שהוא משלם.
- בסיום הנובלה דמותו גם מעוררת דחייה מסוימת, וההזדהות עמו נוצרת רק כאשר הקורא מבין שהוא למעשה קורבן של החברה שסביבו. במקביל לתהליך ההתבגרות מתרחש תהליך נוסף שהוא מרכזי לא פחות – תהליך שבו נוח הופך מנער תמים, משוחרר וטוב למבוגר "חיייתי". זהו תהליך נפשי שלילי שבו הפיכה למבוגר היא הפיכה למעין חיה המחופשת לאדם תרבותי.
- בתחילת הנובלה נח מתואר כילד תמים. לאורך הפרקים ג' וד' הוא משתעשע, צוחק, מקפץ, מזמין את מארינקא לזרוע איתו זרעים, הוא שובב – זורק למארינקא מאכלים מעבר לגדר, מתעקש לראות את סוס הפוני שלה, והכל בתמימות ובלא חשש או פחד.
- נח מעורר הזדהות בהמשך כשהוא עובר תהליך של חינוך, תהליך שנתקל בקשיים רבים. בכל אחד מהמורים שלו בחדר נח מורד אבל בכל פעם אפשר לראות שמהו משתנה בו, החופש שלו הולך ופוחת, משהו בו מתבגר. כך למשל אצל המלמד השני הוא מצטרף לגויים ונלחם ביהודים המתרחצים בנהר. באופן סימלי אפשר לראות ב"מלחמה" הזו סוג של מלחמה ביהדות וחוסר רצון להתבגר לתוכה. זהו מאבק המסתיים בשינוי – הוא מרגיש רגשות אשם.

- למרות הניצחון על היהודים הוא חש שניצחו אותו והוא עצוב "כאבל". הוא מרגיש "כאילו הוא המנוצח" (פרק ז').
- שינוי נוסף בדמותו של נח מתרחש אחרי המלחמה בין ילדי הגויים הרוסים (בהובלת נח) לבין ילדי בית המדרש. נח עצמו חש מובס ועלוב: "כל הערב ישן בין השקצים כאבל בין חתנים וכאילו הוא המנוצח". נח מבין מהו המחיר האישי, המשפחתי והחברתי שישלם בעבור הנהגת הילדים הרוסים מול היהודים ובכך מעורר הזדהות רבה.
 - לקראת סוף הנובלה מתרחשת נקודת תפנית בהתבגרותו של נוח. בפרק ט', כשהוא מגיע לגיל 18. הוא שוכב בגן מחוץ לשכונה ואורב למארינקא. הוא יודע שהיא חוזרת משם הביתה מהעבודה. לפתע הוא מרגיש עצב בליבו – הוא נזכר שכמה מטרים ממנו עומד בבית המדרש אבא שלו בבגדי השבת והוא מכנה את עצמו פושע ישראל שאורב ל"שיקסע" (כינוי לגויה). הוא כבר מזדהה עם אבא שלו, מרגיש שהוא עושה מעשה אסור ולא מכנה אותה בשמה!
 - בסיום הסיפור מתרחשת הפתעה גדולה שמצד אחד מעוררת דחייה ומצד שני מעוררת הזדהות (משום שדרך עולמן הפנימי של הדמויות הקורא מבין את המחירים הכבדים שהן שילמו). הוא נוטש את מארינקא ואת התינוק שלו למען נישואים יהודיים אחרים.
 - גם מוטיב הפירות מעצב את עולמו הפנימי של נוח ומדגיש את ההזדהות עמו.

פרק רביעי – שירה

נבחן שבחר בפרק זה נדרש לענות על שתיים מהשאלות 13-23.
שאלה אחת מהשאלות 13-19, ושאלה נוספת מהשאלות 20-23:

שאלה מספר 15

כותנות פסים / אבן עזרא

- א.
- "כותנות פסים לבש הגן" הוא שיר טבע המתאר פריחת גן עם בוא האביב. הגן המתואר הוא גן מרהיב, פינת חמד המעוצבת על ידי האדם ומשמשת אותו להנאתו. השפה הציורית העשירה בשיר ממחישה את יופי הפריחה ומייצרת תחושת חופש והתחדשות הזמן. בסופו, בעקבות האביב שהגיע, קורא השיר לשתיית יין ולמשתה. לאורך חמשת הבתים הראשונים מתואר הטבע כמתלבש בבגדים חדשים (הפריחה), ובבית האחרון משתנה מעט הנושא והוא מציג את מי שלא שותה יין כחוטא.
 - הבית השלישי ממשיך את תיאור הטבע והאנשתו ומציין כי כל הניצנים התחדשו (כלומר פרחו) וצחקו לקראת בוא השושן – מלך הגן הפורח. השורש ח.ד.ש חוזר פעמיים בדלת של הבית ומדגיש את בוא האביב והזמן שחודש.

ב.

- חוויית הזמן שחודש באה לידי ביטוי בשיר כולו. כדי לתאר את הפריחה והתחדשות הטבע השיר מאניש את הטבע ומתאר אותו כבני אדם המתלבשים וכתהלוכה ססגונית מרהיבה שבראשה צועד המלך – השושן.
- חוויה זו מומחשת גם על ידי השיבוצים המקראיים: כתונת הפסים היפה שיעקב עשה לבנו יוסף, מעיל התשבץ שהכהן הגדול לובש, תמונת השחרור מהכלא הרומזת לשחרורו של יוסף מהכלא והשחרור של המלך יהויכין.
- גם הקריאה לשתות יין בסיום השיר מחזקת התחדשות זו – חוויה שיש לחגוג במשתה.

שאלה מספר 20

לא זכיתי באור מן ההפקר / ביאליק

- השיר הוא שיר ארס־פואטי המתאר את תהליך יצירת השיר. האור והניצוץ המתוארים בשיר הם מטאפורה לשירים, לכתיבת השירה, והניצוץ הופך ל"חרוזי" – לשיר. ביאליק מתאר "איך שיר נולד" ואת תהליך כתיבת השירים כמשורר וכאומן. הבתים הראשונים מתמקדים במקוריות היצירה וסוף השיר מתמקד במעבר השיר אל הקוראים. לאורך השיר מעוצב הדימוי העצמי של המשורר כאומן מקורי, העובד קשה מאוד בתהליך היצירה, צרותיו מכות בו והוא זקוק לקהל.
- בבית הראשון מנסה להוכיח המשורר כי שירתו היא מקורית: הוא לא זכה בה מן ההפקר והוא לא ירש אותה מאביו. השירה היא גם תוצאה של עבודה קשה – עבודה קשה כמו חציבה בסלע.
- בהמשך המשורר מדגיש כי השירה היא מקורית שלו. הניצוץ נמצא בסלע הלב, הוא קטן אך הוא כולו של המשורר. הוא לא שאל אותו מאף אחד, לא גנב אותו אלא הוא ממנו ומתוכו!
- הבית השלישי מתאר את תהליך יצירת השיר. בשלב 1 – פטיש הצרות מכה על הלב ומפוצץ אותו. בשלב 2 – אחרי שהפטיש מכה בלב, ניתז הניצוץ ועובר אל עין המשורר. בשלב 3 – מהעין הוא הופך לחרוזים – לשירים.
- בבית הרביעי מתואר השלב הרביעי – מהשיר עובר לקהל. הניצוץ, בצורת שיר, עף אל לב הקוראים. הקוראים מתלהבים מהשירה – ליבם "בוער" מהתלהבות. האש הזו בליבם, שהוצתה על ידי המשורר ושירתו, היא זו שמעלימה את השיר, "שורפת" אותו.
- השיר מסתיים בתלונה כלפי הקורא שבו השיר נעלם – מאבד את חשיבותו ומשמעותו. המשורר משלם את המחיר של העלמות השיר "בחלבו ובדמו". המילים "חלבי" ו"דמי" מקושרות להקרבת קורבן במקרא, כך שהדבר מדגיש את התחושה של המשורר כקורבן של קוראיו! המשורר הוא קורבן לבערה שהוא מצית בלב קוראיו.
- היחס של האומן אל תהליך יצירתו הוא יחס אמביוולנטי (דו־ערכי). הוא סובל מתהליך הכתיבה אבל לא יכול בלעדיה ובלי הקוראים שלו. מצד אחד רק בליבם הופך הניצוץ שבליבו לבערה גדולה, ומצד שני הבערה הזו "שורפת" אותו.
- כדרכי עיצוב משתמש השיר בצירי לשון עשירים: אור וניצוץ כמטאפורה לשירה, צור הלב כמטאפורה לעבודה קשה – הוצאת השיר כחציבה בלב, פטיש צרותי כמטאפורה לצרות המכות את הלב.
- דרך עיצוב נוספת היא הארמז המקראי. המטאפורה "פטיש צרותי" המפוצץ את הלב מזכירה ביטוי מספר ירמיהו. הנביא ירמיהו כועס על נביאי השקר שמעמידים פני נביאים. דבריו, הוא אומר, בכוחם

- לפוצץ סלע – "כפטיש יפוצץ סלע". משפט זה מדגיש את תפיסתו של המשורר כאומן שדבריו חזקים כדברי נביא – יכולים לפוצץ סלע.
- גם מוטיב הלב ומוטיב האור מארגנים את חלקי השיר ואת "עלילת" השיר ומעצבים בכך את הדימוי העצמי של המשורר כאומן.